

AMERIKA

Lega: severna, južna, zahodna polobla, severni mrzli ali polarni pas, severni zmerno topli pas, vroči ali tropski pas, južni zmerno topli pas, na zahodu Tihi ocean, na vzhodu Atlantik, na severu Severno ledeno morje

NOVI SVET: ozemlje obeh Amerik, ki ga je odkril **Krištof Kolumb** leta 1492, ko je iskal vodno pot v Indijo. V prepričanju, da je prišel v Indijo, je tamkajšnje prebivalce poimenoval Indijanci.

Pomen odkritja Amerike: naselitev Evropejcev, širjenje evropskih jezikov, vere, kulture, izkoriščanje in diskriminacija staroselskega prebivalstva, izmenjava kulturnih rastlin in živali, razvoj plovbe. **Diskriminacija** je zapostavljanje in zaničevanje pripadnikov drugih narodov, kultur, ras, veroizpovedi.

Delitev Amerike

- **Severna Amerika** ali **Angloamerika** (naseljevali so jo anglosaški narodi): Kanada (Ottava) in ZDA (Washington). Ime Angloamerika ne ustreza več, ker veliko Kanadčanov govori francosko, v ZDA pa se vse bolj uveljavlja španščina (priseljenci iz Latinske Amerike).
- **Srednja Amerika**
- **Južna Amerika;** Srednja in Južna Amerika skupaj predstavljata **Latinsko Ameriko;** glavna jezika sta španščina in portugalsščina (Brazilija), ki izvirata iz latinščine.

ANGLOAMERIKA

Naravne enote (površje = relief, reke, otoki...)

- **reke:** Misisipi, Misuri, Kolorado, Reka svetega Lovrenca
- **jezera:** Velika jezera (Gornje, Huronsko, Michigansko, Eriejsko, Ontarijsko)
- **nižine:** Osrednje nižavje od Mehiškega zaliva do Velikih jezer, Priatlantsko nižavje
- **staro grudasto gorovje:** Apalači
- **mlado nagubano gorovje:** Severnoameriške Kordiljere, ki tvorijo gorati zahod in se razprostirajo od Aljaske na severu do mehiške meje na jugu. Njihov vzhodni del je Skalno gorovje. V osrednjem delu je Velika kotlina z Dolino smrti. Kalifornijsko podolje je ob tihooceanski obali in ima sredozemsko podnebje. Na Aljaski je najvišji vrh Severne Amerike: Mont Mc. Kinley. Najstarejši narodni park na svetu je Yellowstone z znamenitimi slapovi, kanjoni in gejziri.
- **Kanadski ščit:** zgrajen iz najstarejših kamnin, površje so preoblikovali ledeniki. Obsega severni del Severne Amerike, Labrador in Grenlandijo.

KANJON je globoka in ozka dolina s prepadnimi (stopničastimi) stenami. Najdaljši in najgloblji kanjon je izdelala reka Kolorado.

GEJZIR je izbruh vroče vode in pare, ki se pojavlja v določenih časovnih razmikih na vulkanskih območjih.

Podnebje

- **polarno** na severu – večni led in sneg
- **subpolarno (tundrsko)** – celo leto nizke temperature, julija pod 10°C, malo padavin
- **celinsko** v osrednjem delu – velike temperaturne razlike med zimo in poletjem, količina padavin je odvisna od oddaljenosti od morja in od reliefa
- **sredozemsko** v Kaliforniji – dolga, vroča, suha poletja in kratke, mile (januarska temperatura nad 0°C) in deževne zime
- **polpuščavsko in puščavsko** na jugozahodu (Velika kotlina) – pod 500 oz. pod 250 mm padavin

- **oceansko** ob zahodni obali – padavine v vseh mesecih, prinašajo jih vlažni vetrovi z oceana
- **subtropsko** ob Mehiškem zalivu

Na podnebje vpliva:

- *odprtost celine proti severu in jugu*: prodor hladnih in toplih zračnih mas v Osrednje nižavje, nastanek tornadov in snežnih metežev
- *relief – nadmorska višina*
- *mrzel Labradorski tok*: znižuje temperature, obala zamrzne; in *topel Zalivski tok* ob vzhodni obali: zvišuje temperature, več je vlage v zraku
- *oddaljenost od ekvatorja*: od severa proti jugu se dvigujejo temperature

Mrtva črta ali **100. poldnevnik** je podnebna ločnica. Zahodno od njega pade pod 500 mm padavin, zato raste nizkotravna prerija in je razvita **ekstenzivna živinoreja** ter namakalno poljedelstvo. Vzhodno od 100. poldnevnika je nad 500 mm padavin, raste visokotravna prerija, razvito je **intenzivno kmetijstvo**; gostejša poselitev.

TORNADO je vrtnčast veter v obliki lijaka, ki nastane ob stiku hladnih in toplih tračnih mas nad kopnim.

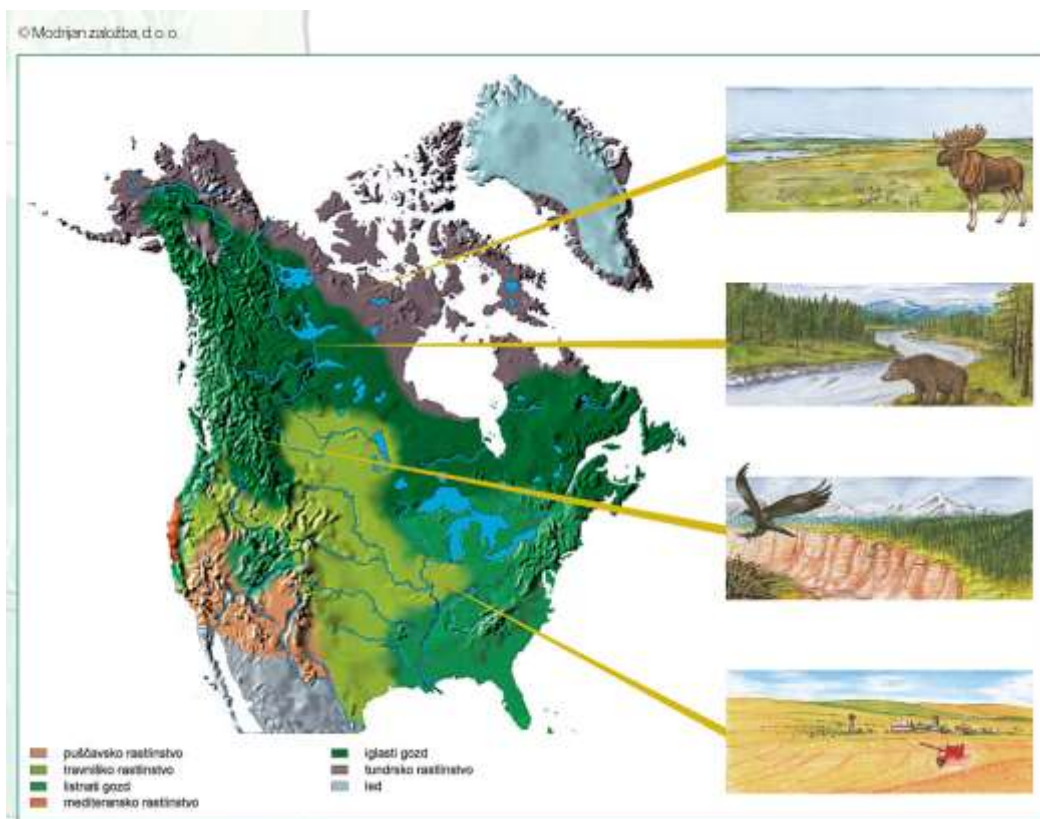
Rastlinstvo:

- **pas večnega snega in ledu** (brez rastlinstva v polarnem podnebju),
- **tundra** v tundrskem podnebju (mahovi in lišaji),
- **iglasti gozd** (tajga) v hladnem celinskem podnebju,
- **prerija** v suhem celinskem podnebju,
- **polpuščavsko rastlinstvo** (šopasta trava, redko trnato grmovje, kaktusi),
- **subtropsko rastlinstvo** (bujni gozdovi) v subtropskem podnebju,
- **sredozemsko rastlinstvo** (makija, aromatične rastline) v sredozemskem podnebju

PRERIJA je travnata pokrajina v Osrednjem nižavju v ZDA (=stepa).

PRERIJSKA ČRNICA je rodovitna prst, bogata s humusom, ugodna za kmetijstvo (=črnozjom).

SEKVOJA je vedno zelen iglavec in je najvišje živo bitje na Zemlji (do 75 m).

Prebivalci:

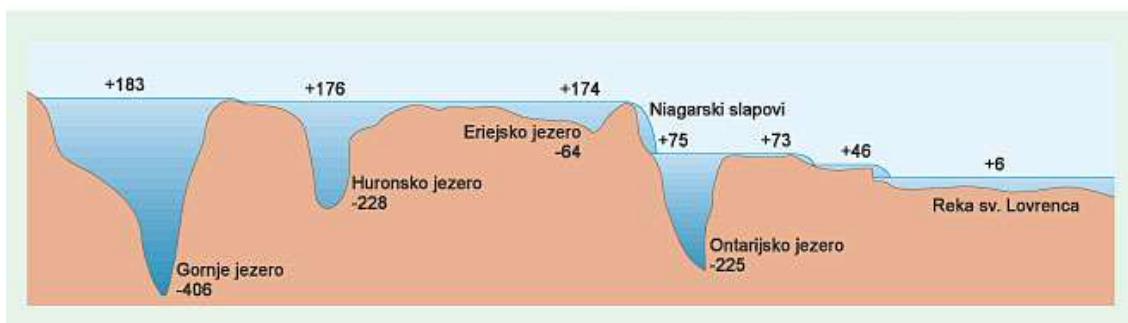
- **Indijanci in Eskimi** (Inuiti) so prvotni prebivalci Amerike, izvirajo iz Sibirije.
- **Evropski priseljenci** so se naseljevali med 17. in 20. stoletjem (Britanci, Irci, Škoti, Skandinavci, Nemci, kasneje priseljenci iz Južne in Jugovzhodne Evrope).
- **Črnce** so pripeljali kot sužnje iz Afrike za delo na plantažah in v rudnikih med 17. in 19. stoletjem.
- **Špansko govoreči priseljenci** iz Latinske Amerike – njihovo število se najhitreje povečuje na jugozahodu ZDA – vzdolž mehiške meje.
- **Priseljenci iz drugih delov sveta** – zaradi razvitosti in možnosti zaposlitve Angloamerika že 400 let privablja ljudi iz celega sveta. Sčasoma pridobijo ameriško državljanstvo, obdržijo nekatere značilnosti svojega izvornega okolja in privzamejo nove.

Kanada in ZDA sta *večnacionalni državi*. ZDA so izvajale politiko »**talilnega lonca**«, s katero so poskušale ustvariti enoten ameriški narod. Sprejemanju ameriškega načina življenja pravimo **amerikanizacija**. V Kanadi so priseljenci v večji meri ohranili svojo kulturo, jezik in navade, zato govorimo o **kulturnem mozaiku**.

Kanada: druga največja država na svetu. Gosto poseljen je jugovzhodni del (ob Reki svetega Lovrenca in ob Velikih jezerih): ugodno podnebje, raven relief, gosto prometno omrežje, rečna plovba, možnosti zaposlitve. Večina Kanadčanov govori angleško, 20 % pa francosko. V Kanadi živijo tudi slovenski izseljenci (Toronto).

Za gospodarski razvoj Kanade je pomembna **plovna pot po Reki svetega Lovrenca in po Velikih jezerih**. Ker so jezera v različnih višinah, so morali zgraditi prekop z zapornicami, da so ladjam omogočili plovbo. Ladje z Atlantika lahko plujejo v osrčje celine. Gospodarstvo Kanade temelji na izkoriščanju gozda (iglavci!), kmetijstvu (živinoreji), rudnih bogastvih, energijskih virih, ribolovu in gojenju kožuhovinarjev. Kanado označujemo za deželo prihodnosti – ima veliko naravnih bogastev (lesa, rud, hidroenergije, rodovitne prsti) in veliko možnosti za poselitev.

© Modrijan založba, d.o.o.

ZDA sestavlja 50 zveznih držav. Prostorsko ločeni sta zvezni državi Aljaska in Havaji. So največja gospodarska in politična **velesila** sveta (imajo velik vpliv na svetovno gospodarstvo in politiko). Prva industrijska območja so se razvila v vzhodni del države zaradi rudnega bogastva in premoga v Apalačih (staro grudasto gorovje!) ter zaradi razvitega prometnega omrežja in dotoka priseljencev v vzhodni del države. V novejšem času nastajajo nova industrijska območja z **visoko razvito tehnologijo** (optična, računalniška, letalska, vesoljska, elektrotehnična industrija in industrija telekomunikacij) ob Mehiškem zalivu in vzdolž tihoceanske obale.

Zelo dobro je razvito kmetijstvo v *Osrednjem nižavju* (ugodno podnebje, rodovitna prst, ravne površine, velike tržno usmerjene farme in ranči). Pridelujejo koruzo, pšenico, bombaž, sladkorni trs, arašide, tobak. V *Kaliforniji* gojijo sredozemske kulturne rastline (agrume, vinsko trto, sadje,

oljke, zelenjavo). Na pašnikih zahodno od 100. poldnevnik je razvita ekstenzivna govedoreja. ZDA so največji pridelovalec hrane na svetu, a se s kmetijstvom ukvarja le 5% ljudi.

INTENZIVNO KMETIJSTVO zahteva veliko strokovnega dela in vlaganj. Prinaša velik **hektarski donos** (velik pridelek na hektar površine). Na okolje ima negativne vplive: pretirana uporaba kemičnih zaščitnih sredstev in umetnih gnojil, onesnaževanje prsti in podtalnice, velika poraba vode za namakanje, velike količine gnojnice, erozija prsti, težko prodajo viške pridelkov...

FARMA je veliko posestvo, usmerjeno v poljedelstvo ali živinorejo.

RANČ je veliko posestvo, usmerjeno v živinorejo, značilen za pokrajine zahodno od 100. poldnevnik.

Industrija temelji na bogatih zalogah rud in energijskih virov (premogu in nafti iz Mehiškega zaliva). Gospodarstvo je visoko razvito in ima velik finančni, kadrovski in tehnični potencial.

Vzroki gospodarske moči ZDA:

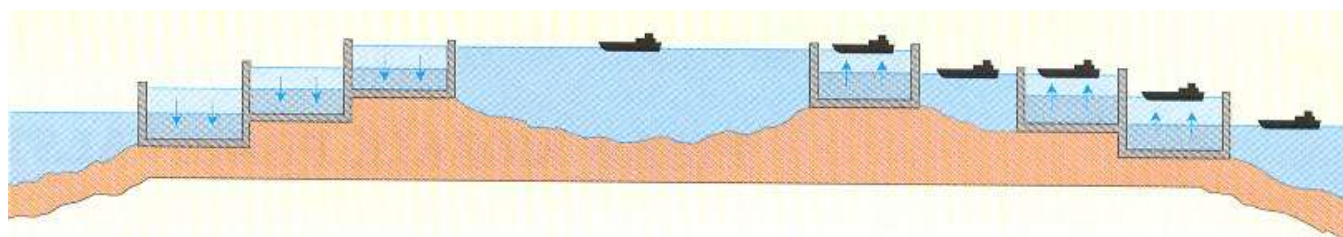
- velike naravne možnosti (naravna bogastva)
- liberalno tržno gospodarstvo
- velik notranji trg
- podjetnost
- velika vlaganja v razvoj znanosti (veliko raziskovalnih centrov, univerz...)

LATINSKA AMERIKA

Sestavljata jo:

- **Srednja Amerika**, ki se deli na 3 dele: **Mehiko**, **Medmorsko Ameriko** (ozek pas kopnega med Tihim in Atlantskim oceanom) in **Karibsko otočje** (Veliki in Mali Antili in Bahamski otoki).
- **Južna Amerika** – večje države: Venezuela, Kolumbija, Brazilija, Argentina, Čile

Panamski prekop loči Srednjo od Južne Amerike. Zgradili so ga leta 1914. Pomen: skrajša plovbo iz Atlantika v Pacifik. Ker prekop prečka kopno in ker gladini Atlantika ter Tihega oceana zaradi različnega plimovanja nista na isti višini, so zgradili sistem vodnih zapornic, ki omogočajo postopno dvigovanje in spuščanje ladij. Prekop so dolgo upravljali Američani, od leta 2000 je pod Panamsko upravo. V načrtih je posodobitev in razširitev prekopa, da omogočijo plovbo tudi večjim ladjam.

Naravne enote (površje = relief, reke)

- **nižavja**: Amazonsko, Orinoško, Laplatsko
- **stara grudasta gorovja**: Brazilsko, Gvajansko višavje
- **mlado nagubano gorovje**: Andi ali Južnoameriške Kordiljere, najvišji vrh je Aconcagua
- **reke**: Amazonka, Orinoko, Parana, Urugvaj

Podnebje

- **vlažno ekvatorialno** v Amazonskem nižavju
- **savansko** v Orinoškem nižavju in na Brazilskem višavju

- **puščavsko** – puščava Atakama ob tihoceanski obali v Čilu
- **gorsko** v Andih

HURIKANI so obsežni tropski viharji z močnimi nalivi, ki nastanejo zaradi hitrega dvigovanja zraka nad segretim tropskim morjem. Imajo značilno lijakasto obliko z očesom jasnine v središču. Ko se približajo obali Karibskih otokov in Mehiškega zaliva, povzročijo ogromno škodo (podiranje hiš, drevja, daljnovodov, poplave). V Aziji jih imenujejo **TAJFUNI**, drugod **ORKANI**.

Satelitski posnetek hurikana Ivana pred obalo Floride

»oko« hurikana

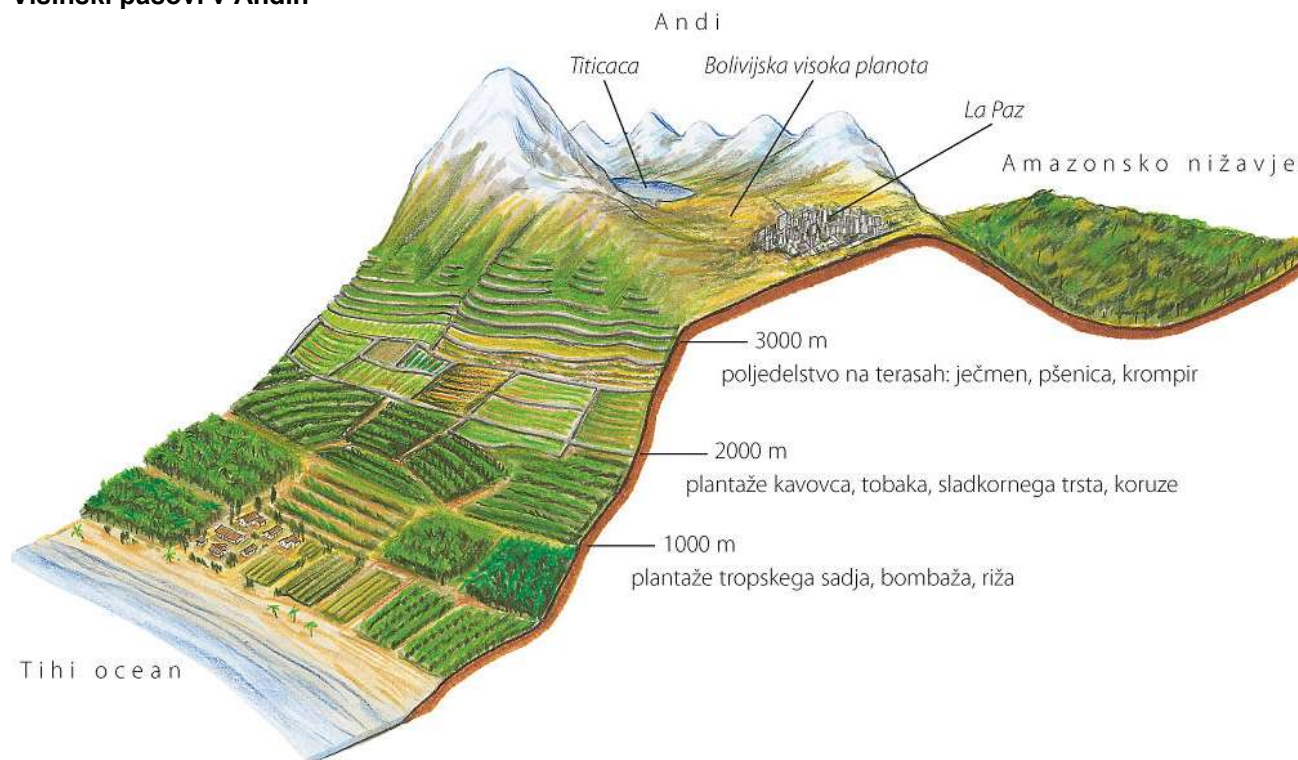

Rastlinski pasovi

- **tropski deževni gozd**
- **savana** je travnata pokrajina v tropskem pasu.
- **pampe** so travnata pokrajina v Argentini (=stepa).
- **puščavsko rastlinstvo**
- višinski rastlinski pasovi v Andih - zaradi nižjih temperatur ni več soparno, zato so visoke planote v tropskih Andih gosteje poseljene in obdelane (*glej risbo spodaj*).

Višinski pasovi v Andih

Površine s tropskim deževnim gozdom se krčijo.

- **Vzroki** izsekavanja gozda: pridobivanje kmetijskih zemljišč (narašča število prebivalcev!), gradnja naselij, cest, železnic, rudnikov, hidroelektrarn, velike potrebe po dragocenem lesu. Prst pod gozdom (feralitna prst) je slabo rodovitna, hitro se izčrpa, zato kmetovanje opustijo in izkrčijo nove površine. Prst odnaša voda; proces imenujemo erozija.
- **Posledice** krčenja tropskega deževnega gozda: izrivanje indijanskih prebivalcev, izumiranje rastlinskih in živalskih vrst, zmanjšujejo se zaloge sladke vode, erozija prsti, porušeno ekološko ravnotežje, sprememba podnebja (zmanjšuje se količina kisika in povečuje količina ogljikovega dioksida). Ukrepi brazilske vlade: zaščita gozda (gozdni rezervati), omejevanje posegov v gozd.

Prebivalci

- **Indijanci** so prvotni prebivalci (v preteklosti so tu živele visoko razvite kulture Inkov, Majev, Aztekov).
- **Belci** – v Južno Ameriko so se priseljevali predvsem Španci in Portugalci, v 20. stoletju pa veliko Nemcev in Italijanov. Posledice naselitve Evropejcev: širjenje evropske kulture, jezika, vere, izmenjava kulturnih dobrin (Evropa dobi iz Amerike krompir, koruzo, paradižnik, fižol, kakavovec, ananas, vanilijo, tobak, **kavčukovec** = surovina za izdelavo gume), uničevanje stare indijanske kulture, izkoriščanje Indijancev...
- **Črnci** so potomci sužnjev, ki so jih pripeljali iz Afrike za delo na plantažah in rudnikih.
- **Mestici** so mešanci med belci in Indijanci.
- **Mulati** so mešanci med belci in črnci.
- **Zambi** so mešanci med Indijanci in črnci.
- **Kreoli** so potomci španskih priseljencev.

Prebivalci se selijo iz podeželja v velika mesta. Na robu mesta postavijo barakarska naselja, ki so brez komunalne ureditve (kanalizacije, vodovodne, električne oskrbe). Te revne mestne četrti v Braziliji imenujejo **favele** (v ZDA so to **slumi**).

Kmetijstvo

V tropskem pasu pridelujejo tropske kulturne rastline na **plantažah** (sladkorni trs, kava, kakavovec, tropsko sadje – ananas, kokosove palme, tobak). V Argentini je pomembna govedoreja (ranči v Pampah), ob obalah pa ribolov. V tropskem delu Andov uspevajo kulturne rastline po višinskih rastlinskih pasovih. Države Južne Amerike imajo velik del svetovnih zalog naravnih bogastev in skoraj dve tretjini tropskega gozda. So vodilne svetovne proizvajalke sladkorja, kave, kakava in banan.

PLANTAŽE so veliki nasadi ene kulturne rastline, ki je namenjena prodaji (izvozu).

Industrija je raznolika. Temelji na predelavi domačih surovin. Prevladuje jeklarska, petrokemična (predelava nafte), živilska, tekstilna in papirna industrija. Razvijajo se **storitvene dejavnosti** in turizem.